

KOOPERATİF İŞLETMECİLİĞİ VE TARIMSAL SANAYİLER

Öğr. Gör. Kuddis BÜYÜKAKILLI

Mersin Üniversitesi

Tarsus Meslek Yüksekokulu

Tekstil Programı

Kartaltepe Mah. Takbaş Köyü Mevkii Tarsus / Mersin

Tel: 0324 6254515

Fax: 0324 6255081

E-MAIL: kbuyukakilli@mersin.edu.tr

KOOPERATİF İŞLETMECİLİĞİ VE TARIMSAL SANAYİLER

ÖZET

Kooperatif, işbirliğini gerçekleştirmek amacı ile kurulan bir iktisadi ortaklıktır. Hukuki olarak tüzel kişiliği olan ve ortakların belirli siyasi çıkarlarını (özellikle meslek ve geçimlerine ait olan gereksinimlerini) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlamak ve korumak amacı ile gerçek ve kamusal tüzel kişiler ve dernekler tarafından meydana getirilen değişir ortaklı ve değişir sermayeli kuruluşlardır.

Tarım, zorunlu ihtiyaç maddelerini üretmesi, en yaygın sanayi dallarına hammadde sağlaması, sanayi ürünlerine talep yaratması, dışsatım gelirlerine katkı sağlaması ve ülke nüfusunun yarısını barındırması açılarından ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Özellikle Kooperatif Birlikleri 1970'li yıllardan itibaren değişik konularda çalışan tarıma dayalı büyük işletmeler kurmuşlardır. Birliklerin böyle bir yapılanmaya gitmelerinin nedenleri, faaliyet alanlarını genişletmek ve çeşitlendirmek, dış büyümeyi sağlamak riskleri dağıtmak suretiyle azaltmak, diğer faaliyet basamaklarındaki büyüme ve gelişmelerden pay almak ve stratejilerini uygulamaktır. Fakat kötü yönetim, siyasi müdahaleler ve ortakların kooperatiflerine sahip çıkmaması nedenleri ile kooperatifler ve işletmeleri verimli bir şekilde çalıştırılamamış ve birçoğu iflas ederek kapanmak durumunda kalmıştır.

Bu çalışmada kooperatiflerin ve onların kurduğu tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının sorunları, sorunlarının altında yatan temel nedenleri ve çözüm önerileri yer almıştır. Ülkemizde beş kara delikten birisi olarak nitelendirilen kooperatif kuruluşlarının yok edilmesine karşı çıkmak anlamında bir öneme sahip olmalıdır.

Cooperative Business And Agricultural Industries

ABSTRACT

Cooperatives are established to carry out an economic partnership cooperation. Legal as having legal personality and common certain political interests (especially vocational and requirements belonging to livelihood) mutual assistance, provide through solidarity and surety and changes generated by the real and public entities and associations in order to protect partners and are the changes capital.

Agriculture, produce necessities agents, to provide raw materials to the most common industries, to create demand for industrial products, to contribute to export revenues and in terms of hosting half the country's population is of great importance for the national economy. Especially large enterprises have established Co-operative Union agricultural workers since 1970 in various subjects. Why go to such a structure of the Union, to expand its business and diversify to reduce risk by distributing ensure external growth is to share in the growth and development of other activities and steps to implement the strategy. But poor management, cooperatives and businesses and political intervention and reasons for the emergence of cooperatives has not operated in an efficient manner, and many partners have been forced to shut down by bankruptcy.

In this study the problems of cooperatives and agro-industrial enterprises founded by them, took place fundamental underlying causes of the problems and solutions. In our country it must have a significance in terms of opposing the destruction of cooperative organizations regarded as one of the five black hole.

GİRİŞ

Türkiye'de 1931–39 yılları arasındaki devletçiliğin yerini 1950'den itibaren özel kesim+devlet formülü almış; 1960'dan sonra buna yabancı sermaye ilave edilmiştir. Özel kesimin karlı saydığı alanlara toplumun tümüne ait kaynakları cömertçe aktarılmıştır. Kooperatifler de bu bağlamda birer araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi ve ticaret kesimi, devlet vasıtası ile kooperatiflerin politikalarını, kendi çıkarlarına kullanacak şekilde oluşturmuşlardır. Bir yandan da devletin de engellemesi nedeni ile çok sayıda ortağın oluşturduğu kooperatifler bu avantajlarını kullanamamışlardır. Sanayi ve ticaret sektörüne tanınan geniş kredi olanakları aynı ölçüde kooperatiflere tanınmamıştır. Paraya sıkışmış durumdaki küçük üretici, peşin ödeme yapamayan kooperatif yerine tüccarı yeğlemek durumunda kalmıştır.

1964–75 döneminde ilk işleme tesisleri kuran Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri bunları önceleri verimli çalıştırmış; daha sonra entegrasyona gidildiğinde ise, bu tesisler sanayicilerin çıkarlarına takıldığından, bilinçli bir şekilde zarar ettirilmeye başlanmıştır.

Ulusal kalkınma hamlelerine mevcut işgücünün büyük bir kısmını değerlendiremeyen köylülerin katılımını sağlayacak tedbirler almak; bu nüfusun geçim ekonomisi seviyesinde kalmasını etkileyen ekonomik, sosyolojik ve teknolojik faktörleri tespit ederek köylüleri daha elverişli davranışlar ve alışkanlıklara yöneltmek; siyasi demokrasinin yerleşmesini ve ülkede istikrarlı bir siyasi düzenin egemen kılınabilmesi için köylüleri çeşitli ekonomik baskılardan kurtaracak tedbirleri almak; halen ülkemizin birçok yerlerinde mevcut olan karşılıklı yardım alışkanlıklarından yararlanarak köy topluluklarında sosyal ve ekonomik dayanışma alışkanlıklarını yaratacak örgütlenmeyi sağlamak; tarımsal alanda ekonomik planların uygulanmasında kooperatiflerden ve köylülerden faydalanma yollarını araştırmak ve artan nüfusa iş alanı yaratmada, köyde işgücünü değerlendirecek tesislerin kurulmasını sağlayacak tedbirler almak kooperatifler ile dolaylı ve dolaysız şekilde ilişkisi bulunan belli başlı konulardır.

Tarımın ve dolayısı ile köyün gelişmesini engelleyen belli başlı faktörler şunlardır:

- Tarım topraklarının genel durumu ve mülkiyet dağılımındaki aksaklıklar: Türkiye'de meralar ve ormanlar hariç olmak üzere kültür arazisi toplam ülke arazisinin % 34'ü kadardır. Bu toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımı çok dengesizdir. İşletme sayısı devamlı artmakta, işletme büyüklüğü düşmektedir. Sulu koşullarda tarla ziraatında 100 dekar; meyve bahçelerinde 30–40 dekar ve sebze tarımında 5–10 dekar büyüklük gerekmektedir. Bu durumda kooperatif işletme düzeni (ayrı mülkler üzerinde müşterek işletme şekli) ile sorunu çözümlmek mümkündür. Verimi arttırmanın başlıca unsurlarından birisi olan daha fazla yatırım yapma durumu, çok küçük olan işletmelerde gereği gibi yerine getirilemez. Bu tip işletmelerde verimi yeterince arttırabilmek ve modern girdilerden gereği gibi faydalanabilmek için kooperatif tarımı uygulanması gerekir.
- Toprağın kötü kullanılması: Bilgisizlik nedeni ile toprakların çoğu erozyona uğramaktadır.
- Modern tarım yöntemlerinin uygulanmasındaki güçlükler: Bunun başlıca nedenleri bilgisizlik, sermaye yetersizliği ve doğal koşullardır.
- İşletme ve yatırım sermayesi sorunu

- Pazar ve ürün değerlendirme sistemlerindeki aksaklıklar
- Tarım kesimindeki nüfus ile ilgili problemler: Tarım kesiminde büyük ölçüde bir işsizlik vardır ve bu neden ile ürettiğinin çoğunu yine kendi tüketmektedir.

Kooperatifçilik politikası, sosyal ve siyasal açıdan aşağıdaki sonuçları çözümlemeyi amaçlamak durumundadır:

- ✓ Kır kesiminin kendi içindeki gelir farklılıklarını küçük üreticiler çıkarına düzeltmek: Düşük gelir ve üretim dilimindeki küçük üreticilerin yaşam standartlarını daha yüksek düzeye ulaştırmak.
- ✓ Kır-kent arasındaki gelir eşitsizliğini kır kesimi yararına yeniden düzenlemek.
- ✓ Tarımsal açıdan bölgeler arası dengesizliği gidermek.
- ✓ Kır kesiminde yeni iş olanakları yaratmak: İşgücünü verimli bir şekilde kullanmanın gereklerini yerine getirmek ve fazla nüfusun planlı biçimde kentlere göçünü gerçekleştirmeye çalışmak.
- ✓ Kır kesiminin demokratikleşmesine katkıda bulunmak.
- ✓ Kır kesiminde ekonomik ve sosyal güvenliği sağlayacak oluşumları gerçekleştirmek.
- ✓ Kooperatifleşen dar ve orta gelirli küçük üreticilerin tarım teknolojilerinden ve tarım makinelerinden birlikte yararlanmasına olanak sağlayan makine parkları ve onarım atölyeleri oluşturmaları ve büyük ölçekli toplu üretime geçme girişimleri özendirilmeli ve desteklenmelidir.

KOOPERATİFLERİN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

Kooperatif, genel anlamıyla işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla kurulan bir iktisadi ortaklıktır. Hukuki olarak, tüzel kişiliği olan ve ortakların belirli iktisadi çıkarlarını (özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinimlerini) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlamak ve korumak amacıyla gerçek ve kamusal tüzel kişiler ve dernekler tarafından meydana getirilen değişir ortaklı ve değişir sermayeli kuruluşlardır. Kooperatifler tarım ve tarım dışı faaliyetlerde bulunabilir.

Tarım kooperatifleri türleri şunlardır:

- Alım kooperatifleri
- Kredi kooperatifleri
- Sigorta kooperatifleri
- İşletme (üretim) kooperatifleri
- Arazi kooperatifleri
- Hizmet kooperatifleri

Tarım dışı kooperatifler ise şunlardır:

- Tüketim kooperatifleri
- Konut kooperatifleri
- Arsa kooperatifleri

Ayrıca kooperatifler tek amaçlı ve çok amaçlı kooperatifler olmak üzere de ikiye ayrılabilir. Tarım kooperatifleri, ortak olan çiftçilerin ekonomik haklarını korumak amacıyla bizzat çiftçiler tarafından kurulmuş organizasyonlardır (en az 10 ortak). Kooperatif birlikleri ise konuları aynı ve birbiriyle aynı nitelikte olan en az üç veya daha çok kooperatifin ana sözleşmelerinde bu yolda hüküm bulunmak koşuluyla birlikte kuracağı bir kooperatiftir.

TARIM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN ÖNEMİ

Ülkenin ekonomik kalkınmasını hızlandıracak ana kaynak tarımdır. Ne var ki, gelişmeye engel feodal kalıntıların çoğu da tarımda barınmaktadır. Kapitalist gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik oldukça yaygındır. İsrail’de toprağın % 90’ı devletindir. İşlemek isteyenlere toprak 50 yıllığına verilir. Toprağın toplu bir biçimde işlendiği 750 000 üyeli 2 000 tarım birliği (Kibutzizm) vardır. İsveç’te et kesimi ve et işlemenin % 80’i; süt işlemenin % 90’ı kooperatiflerce yapılır. Danimarka’da süt işlemenin % 90’ı ve Hollanda’da % 70 kadarı kooperatiflerin işidir. Ayrıca İngiltere, Fransa, İtalya vb. ülkelerde tarım ürünlerini işleme ve satış ile ilgili yüksek düzeyde gelişmiş kooperatif çalışmalarının sürdüğü dikkati çekmektedir. İtalya’da toplam 500 000 üyesi olan ve 50 000 hektar toprağın toplu ekim biçim işi ile uğraşan 400 tarım üretici kooperatifinde toprak ve makineler toplumsallaştırılmıştır ve yapılan işe göre ücret ödenir. Gelirin % 40-50’si ücret olarak dağıtılır; kalanı vergi, fon ve giderlere ayrılır. Sovyetler Birliği’nde 33 milyon üyeli 38 600 tarım üretici kooperatifi vardı.

Tarım; zorunlu ihtiyaç maddelerinin üretmesi, en yaygın sanayi dallarına hammadde sağlaması, sanayi ürünlerine talep yaratması, dışsatım gelirlerine katkı sağlaması ülke nüfusunun yarısına yakınına barındırması açılarından ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Tarım kesimi, yeterli istihdam olanakları yaratamadığı için üretim etkinliklerine katılamayan ve dolayısıyla ulusal gelirden pay alamayan büyük bir işsiz kesimi bünyesinde barındırmakta ve beslemektedir. Bu nedenledir ki tarım kesiminde işgücü verimliliği son derece düşüktür ve çalışan kişi başına gelir, tarım dışı kesimlerde çalışan başına gelirin 1/5’ i kadardır.

Tarımın kendine yeterli üretime dönerek ulusal ekonomi ile ilişkilerini en aza indirebilme özelliği, gerek talep daralması, gerekse tarıma dayalı sanayi dallarında hammadde eksikliği nedeniyle tam bir yıkım anlamına gelebilir.

Gelişmiş ülkelerde tarımdaki teknik ilerlemenin ana yönelimi makineleşme, kimyasal yöntemlerin kullanılması, sulama ve biyoloji, tarımsal kimya vb. gibi bilimdeki başarıların uygulanmasıdır. Yüksek düzeyde makineleşmiş büyük çiftliklerde ürün miktarı ve emek üretkenliği küçük ve orta çiftliklere göre çok daha yüksektir.

Türkiye’de tarımdaki kapitalist gelişme gelişmiş ülkeler düzeyinde olmadığı için tarım işletmeleri küçük kalmıştır. Böylece ülkemizde tarımsal üretim, genellikle son derece küçük işletmelerde gerçekleştirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu süreç devlet eli ile sağlanmıştır. Bunun için parasal olanakları büyük çiftliklere tanıyıp, küçük çiftliklerin yoksun bırakılması vb. gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Fransa’da işlenen toprağın % 50’den fazlası tüm çiftliklerin % 5,7’si tarafından çalıştırılmakta ve bu da ülke toprağının % 29’unu teşkil etmektedir. İtalya’da çiftliklerin % 1,1’i ülke toprağının % 36,4’ünü işletmektedir.

Tablo 1’de Çukobirlik ortaklarının işletme büyüklükleri görülmektedir. Burada verimli tarım yapılabilmesi için gerekli asgari işletme büyüklüğü olan 100 dekar altındaki araziye sahip ortak oranı % 99’ dur. Bu tür cüce işletmelerde teknik etkinliğin sağlanması, yani en etkin girdi bileşimlerinin oluşması güçtür.

Tablo 1. Çukobirlik Ortaklarının İşletme Büyüklükleri

Arazi Büyüklüğü (Dekar)	Ortak Sayısı	Toplam Ortak İçindeki Yüzdesi	Kümülatif
0-30	26,752	89,02	89,02
30-60	2,415	8,00	97,02
60-100	575	1,90	98,92
100+	285	0,90	99,82

Öte yandan küçük üreticiler ne ürün nede girdi piyasalarında etkili bir güç oluşturmamakta; her zaman “fiyat kabullenen” bir konumda kalmaktadır. Dahası çiftçilerin

önemli bir bölümü borçlanma, kredili alışveriş gibi yollarla veya psikolojik ve tarihsel nedenlerle ticaret kesimine bağımlı durumdadır ve bu da onların tüccar ve sanayicilere karşı pazarlık gücünü zayıflatmaktadır.

Bu gibi olumsuzlukların aşılabilmesi, büyük ölçüde, tarım kesiminde örgütlenme sorunlarının çözülmesine bağlıdır. Tarımda örgütlenmenin en etkili biçimi kooperatifleşmedir. Tarımsal amaçlı kooperatifler kalkınma sürecinde kendilerinden özel görevler beklenen kuruluşlardır. Yeterli üretim araçlarına ve parasal olanaklara sahip bulunmayan, sahip olduğu çok sınırlı kaynakları da verimli olarak değerlendiremeyen geniş bir çiftçi kesiminin ulusal ekonomiye katkısının, kooperatifleşme yoluyla arttırılabileceği genellikle ifade edilmektedir.

Ayrıca yeterli sanayi gelişmesi ve çalışma olanakları sağlanmadan kırsal kesimden kentlere yönelen göç dalgasının ülkenin ekonomik ve siyasal yapısının olumsuz yönde etkilemesi geleceğe dönük olumsuz kaygıları da arttırmaktadır.

Sonuç olarak kooperatifçiliğin başarı düzeyi, yalnızca kooperatif işletmelerle sınırlı kalmayıp, tarımsal verimlilik, kırsal istihdam, tarımsal gelirler, kırsal göç gibi çok yönlü konularla da ülke açısından önemi büyüktür.

KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞMESİ

İngiltere'nin Manchester şehrine yakın Rochdale kasabasında çoğu dokuma işçisi olan biri kadın 28 işçi sosyal, kültürel ve özellikle ekonomik durumlarını güçlendirmek üzere aralarında 1'er Sterling toplayarak 1844 yılında bir araya gelerek dünyada ilk kooperatifi kurmuşlardır. Koydukları ilkeler bugün de halen kooperatifçiliğin temel ilkeleridir Bugün kooperatifçilik özel ve kamu yatırımları yanında üçüncü sektör durumundadır.

Kooperatifçilik özellikle tarımda çok gelişmiştir. Örneğin hububatın Kanada 'da % 50' den fazlası, Danimarka 'da % 50'si, Hollanda'da % 60'ı Lüksemburg'da % 90'ı, Fransa'da %70'i ve Almanya'da % 52'si kooperatifler tarafından pazarlanmaktadır. Yine Hollanda'da patatesin %10'u yaş sebze ve meyvenin % 84'ü, mantarın % 80'i ve yünün % 65'i kooperatifler eliyle satılmaktadır.

İsveç Tarım Kooperatifleri Konfederasyonunda 1100 kişi çalışmakta; 250.000 çiftçi üyesi; 13 kooperatif milli federasyonu 13 bölge birliği: 1022 kooperatif: 12 birlik vardır. Her çiftçi 4 kooperatif üyesi olduğundan toplam üye sayısı 1.043.500'e ulaşmaktadır ve çiftçilerin tamamı kooperatif üyesidir.

Gelişmiş batı ülkelerinde kooperatiflerin tarım ürünlerindeki üretim payları oldukça yüksek olmasına karşın ülkemizde düşük kalmıştır. Örneğin pamuğun % 15-35'i, ipliğin % 10-12'si ve ayçiçeğin % 20-30'u kooperatifler kanalıyla piyasaya girmektedir. Türkiye'de kooperatiflerin bazı tüketim mallarındaki payı ise şöyledir: Likit ayçiçeği yağı % 20-25, margarin yağı % 13-15, fındık % 50, zeytinyağı % 20-25, incir % 50-60, üzüm % 50-60.

Kooperatif örgütlenme düzeyinin karşılaştırılması amacıyla bazı ülkelerde ve Türkiye'de kooperatifleşme oranları Tablo 2'de gösterilmiştir. Köylülerin yaygın bir şekilde kullandığı imece uygulaması kooperatifleşmeye uygun bir zemin yaratmasına rağmen ülkemiz bu konuda oldukça geri düzeydedir.

Tablo 2: Çeşitli Ülkelerde Kooperatifleşme Oranları

Ülkeler	Kooperatifleşme Oranı (%)
Romanya	62,55
İsveç	41,16
Finlandiya	40,69

Kanada	39.50
Bulgaristan	37,81
A.B.D	21,87
Türkiye	15,70

Kooperatifçilik, gelişmişlik düzeyi ve benimsenen ekonomik sistem ne olursa olsun tüm dünya ülkelerine yayılmış bir örgütlenme biçimidir ve günümüzde ortak sayısı dünya nüfusunun % 10’u kadardır.

Ekonomik ve sosyal gelişmeler kooperatiflerde de niteliksel dönüşümlere yol açmışlardır. Bu dönüşüm şu şekilde olmuştur: Birim kooperatiflerde ortaklar üretim öncesi, üretim ve üretim sonrası ekonomik faaliyet alanlarındaki belirli işleri veya görevleri “ortak” bir kooperatif işletmeye devretmektedir. (Üretim için gerekli tohumluk, ilaç vs.nin temini, dağıtımı, finansman-kredi, pazarlama işlemleri vs.). Bu işlerin belirli bir uzmanlaşma sonucu verimli olması sağlanmıştır. Fakat belirli bir aşamasından sonra birim kooperatifçiliği yetersiz kaldığından (maliyet, fiyat, rekabet vs.), aynı amaçlı kooperatifler birleşerek Birlikleri oluşturmuştur.

Birlikler artık fiyat, rekabet, pazarlık gücü açısından koruyucu-dengeleyici nitelik kazanırken, zorunlu olarak tarıma dayalı sanayi dallarına yönelmiştir. Bunun sonucu olarak tarımsal katma değerden daha fazlasını sanayi tesisleri ile yaratmışlardır. Kooperatiflerde büyümenin ve dolayısıyla verimliliğin göstergesi şunlardır:

- Ortak sayısı artışı ve faaliyet alanının genişlemesi,
- İş hacminin artması,
- Ortak başına düşen alışveriş hacminin artması,
- Öz kaynakların büyümesi,
- Sermaye ve devir hızının yükselmesi,
- Dönem başına düşen gelir fazlasının istikrarlı bir gelişme göstermesi,
- Ortak başına düşen sabit sermaye yatırımlarının artması,
- Ortaklara daha fazla çıktı sağlaması,
- Giderek artan bir katma değer yaratması.

TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİĞİN DURUMU

Ülkemizde kooperatifçilik 100 yılı aşkın geçmişe sahiptir.1867 yılında Nis Valisi Mithat Paşa “memleket sandıklarını” kurmuştur. Yayınlanan yasa gücündeki “Memleket Sandıkları Nizamnamesine” göre üreticiler hazine topraklarını imece yoluyla işletiyorlar ve burada sağlanan birikim üreticilere kredi olarak dağıtılıyordu.

1923’de 97 maddelik “İstihdam Alım ve Satım Kooperatifleri Nizamnamesi” yürürlüğe konmuştur. 1924’de kooperatifler bir ortaklık türü olarak yasalara geçmiş, 498 sayılı “Zirai Birlikler Yasası”na göre kurulan kooperatifler kredi sağlama ve pazarlama ile amaçlandırılmıştır. 1929 yılında 498 sayılı yasanın yerini alan 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Yasası” ise sadece kısa vadeli kredi gereksinimlerini karşılamak için oluşturulmuştur. Bu yasa 1935 yılına kadar yürürlükte kalmış; bu yıl 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası” ve 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası” çıkarılmıştır. TSKB destekleme alımlarında yardımcı olacak bir büro; TKK ise Ziraat Bankasının şube açmak istemediği küçük yerlerde banka temsilciliği yapacak birimler olarak düşünülmüştür. Her iki kooperatif de Ziraat Bankasının güdümü altındadır.

1930’larda Ege Bölgesinde tabandan gelen bir kooperatifçilik hareketi gelişmeye başlamıştır. Bugün Ege Bölgesinin diğer bölgelerdeki kooperatiflerden daha başarılı görünmesinin nedenlerinden biri budur.

1961 Anayasası “devlet kooperatifçiliğinin gelişmesi için gerekli tedbirleri alır”

şeklindeki madde ile devleti kooperatiflerin geliştirilmesi konusunda doğrudan görevli saymış ve bundan sonra gerek kalkınma planlarında, gerekse hükümet programlarında kooperatiflerin desteklenmesine ilişkin önlemlerin sürekli yer aldığı görülmüştür.

1969 yılında çıkan 1163 sayılı “Kooperatifler Yasası” ilk olarak gerçek anlamda bağımsız kooperatiflerin kurulmasına olanak sağlamıştır. Aynı yıl 1196 sayılı “Tütün TSKB’leri ve Bölge Birlikleri Yasası” ile “Türk Tütün Satış Kooperatifleri Genel Birliği Yasası” da çıkarılmıştır.

1163 sayılı yasa kooperatiflerin önce “Birlikler” ve sonra “Merkez Birlikleri” şeklinde örgütlenmeler; daha sonra da “Türkiye Milli Kooperatifler Birliği” (tarım ve tarım dışı) kurmalarını öngörmektedir. Fakat TSKB dışında diğer kooperatifler “ Birlik” aşamasına bile gelememiştir. Oysa gelişmiş ülkelerde bu örgütlenme uzun yıllardan beri vardır.

1985 yılında 3186 sayılı “TSKB Yasası”, 3223 sayılı “TKKB Yasası” ve 1988 yılında 3476 sayılı “Kooperatifler Yasası” çıkarılmıştır. Son olarak 2000 yılında çıkarılan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş ve 2834, 1196 ve 3186 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bütün bu yasaların ve değişikliklerin ortak yanı devlet müdahaleciliğinin oldukça fazla olmasıdır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979–1983) tarımsal amaçlı kooperatifler hakkında şu görüşlere yer verilmiştir.

- Tarımsal amaçlı kooperatifler küçük üretici ve düşük gelir gruplarına hizmet sunmada başarısızlardır. Kooperatiflerin söz konusu gruplarla çıkar çelişkisi içinde olan başka toplum kesimlerinin egemenliğinde ve onların çıkarları doğrultusunda hizmet üreten bir yapı ve işleyiş biçimi kazandıkları gözlenmektedir.
- Türkiye’de kooperatifçilik hareketine yön veren politika, ilke ve yöntemleri saptamak, kooperatifleri oluşturmak, yaygınlaştırmak, parasal ve teknik yardım sağlamak gibi kamu işlemleri değişik kamu kuruluşlarına dağıtılmıştır. Kendi aralarında eşgüdüm sağlayamayan kamu kuruluşlarının uygulamalarında büyük farklılıklar ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır.
- Kooperatiflerin mekânsal dağılımı, kooperatif çalışmalarının verimliliğini olanaksız kılacak bir yapıya dönüşmüştür. Sınırlı kooperatif yatırımları gereksiz ve verimsiz alanlara yönlendirilmiştir.
- Kooperatiflerin ve kooperatifleşmenin, yetişmiş insan gücü gereklerini karşılayacak, kooperatif ortak ve yöneticilerini bilinçlendirecek ve kooperatif teknikleri konusunda yetiştirecek etkili ve yaygın eğitim programları uygulanamamaktadır.
- Tarım sektöründeki kooperatiflerin büyük bölümü tarım işletmelerinin işledikleri toprak varlığı açısından, verimliliği arttırmaya uygun olduğu varsayımına dayalı olarak oluşturulan ve üretimi, işletme bazında arttırmaya yönelik hizmet kooperatifleridir. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak kooperatifler, işletmelerin kredi, pazarlama vb sorunlarına yine işletme düzeyinde ve birbiriyle ilişkisi olmayan tek amaçlı birden fazla kooperatif ile çözümler getirmeye çalışmaktadır. Tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun, işledikleri toprak varlığı açısından kredi, makine, girdi, insan gücü ve toprak arasındaki en uygun dengeyi kurmaya elvermeyen küçük ve cüce işletmelerden oluşması, kooperatiflerin sunduğu hizmetlere karşın verimli ve etkin çalışmalarını sağlamaktan uzaktır. Ancak, uygun genişlikte toprağı işleyen orta ve büyük boy tarım işletmeleri kooperatif hizmetlerinden yararlanmakta ve kooperatifler giderek anılan işletmelerin egemenliğinde ve onlara hizmet sunan örgütler biçimine dönüşmektedir.

Tablo 3’de Türkiye’deki kooperatif türleri ve sayıları görülmektedir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği’ne (ICA) üye olan ülkemiz kooperatif üst kuruluşları; TARIŞ, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ve PANKOBİRLİK’tir. Son olarak Türkiye Milli Kooperatifler Birliği de ICA üyeliğine kabul edilmiştir. Ayrıca, ülkemizde kooperatifçiliğin geliştirilmesi için araştırma, eğitim ve yayın çalışmaları yapan

dernek statüsündeki Türk kooperatifçilik kurumu da ICA üyesidir. En son olarak 1995 yılında Manchester’da düzenlenen ICA Genel Kurulunda, daha önce altı ilke olan uluslararası kooperatifçilik ilkeleri; aşağıdaki gibi yedi ilke olarak yeniden kararlaştırılmıştır:

1-Gönüllülük ve Açıklık

Kooperatif üyeleri gönüllü olarak ve özgür iradeleri ile kooperatiflere katılırlar. Kooperatifler, üyeye tüm bilgileri tam bir açıklık ve saydamlıkla bilgilendirmekle yükümlüdürler.

2-Demokratik Üye Denetimi

Kooperatifler, üyeleri her aşamada bilgilendirirler. Üyelerin talep ettiği bilgileri kendilerine vermekte yükümlüdürler. Her yıl yapılan genel kurullarda kooperatifler üyeler tarafından demokratik olarak denetlenirler. Genel Kurullarda çoğunluk hesabıyla alınan kararları kooperatif tüzel kişilikleri uygulamak zorundadırlar.

3-Üyelerin Ekonomik Katılımı

Kooperatifler, üyelerinin tasarruflarını yatırıma dönüştürürler. Esas olarak sermayeleri üyelerden toplanan ve genel kurullarda kabul edilen aylık ödentilerdir. Üyeler kooperatiflerin her türlü ekonomik yatırımından aidatları oranında sorumludurlar.

4-Özerklik - Bağımsızlık

Kooperatifler, yasalar çerçevesinde bağımsızdırlar. Ancak genel kurul kararlarıyla kendi türlerinden üstbirliklere ve dolayısıyla merkez birliklerine üye olurlar. Bu üyelik, Milli Kooperatifler Birliği ve Dünya Kooperatifler Birliği'ne kadar sürer. Ancak kooperatifler hiçbir kişiye ve kuruluştan talimat almadan tüm uygulamalarını özerk olarak gerçekleştirirler.

5-Eğitim Öğrenim ve Bilgilendirme

Kooperatifler, üyelerinin çeşitli konularda bilgilendirilmesini ve eğitilmelerini de sağlarlar. Kültürel etkinlikler, çeşitli sosyal ve ekonomik konularda seminerler yaparak kooperatifçilik konusunda çeşitli yayınlarla üyelerinin eğitimlerine katkıda bulunurlar.

Tablo 3: Türkiye’deki Kooperatif Türleri ve Sayıları

İlgili Bkn.	Kooperatif Çeşitleri	İlgili Kanun	Birim Kooperatif		Kooperatif Birliği		Merkez Birliği	
			Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı
Tarım ve Köy İşl. Bkn.	Tarımsal Kalkınma Koop.	1163	5.535	666.008	42**	2.043	2	22
	Sulama Koop.	1163	2.411	236.371	7	365	1	7
	Su Ürünleri Koop.	1163	407	20.385	6	78	-	-
	Pancar Ekicileri Koop.	1163	31	1.823.319	1	31	-	-
	Tarım Kredi Koop.	1581	2.489	1.534.399	16	2.489	1	16
	ARA TOPLAM		11.295	5.052.501	89	5.341	4	51
San. ve Tic. Bkn.	Tarım Satış Koop.	4572	340*	738.403	17	335	-	-
	Tütün Tarım Satış Koop.	4572	68	33.219	-	-	-	-
	Yaş Sebze Meyve Koop.	1163	14	397	-	-	-	-
	Konut Yapı Koop.	1163	38.755	1.702.150	287	8.621	2	44
	Tüketim Koop.	1163	1.708	299.933	10	238	1	16
	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	1163	3.500	134.988	16	268	1	8
	Esnaf Sanat.Kef.Koop.	1163	880	584.278	32	880	1	32
	Küçük Sanat Koop.	1163	103	8.217	-	-	-	-

Küçük San.Sit.Yapı Koop.	1163	807	129.839	6	212	-	-
Temin Tevzi Koop.	1163	162	16.295	-	-	-	-
Turizm Geliştirme Koop.	1163	263	15.217	3	46	-	-
Üretim Pazarlama Koop.	1163	237	20.525	4	56	-	-
Tedarik Kefalet Koop.	1163	2	427	-	-	-	-
Topku İşyeri Yapı Koop.	1163	1.137	90.107	3	47	-	-
Yayıncılık Koop.	1163	21	336	-	-	-	-
Hamallar Taşıyıcılar Koop.	1163	9	320	-	-	-	-
İşletme Koop.	1163	243	44.401	-	-	-	-
Yardımlaşma Koop.	1163	7	853	-	-	-	-
Eğitim Koop.	1163	15	2.126	-	-	-	-
ARA TOPLAM		47.849	3.050.012	361	10.368	5	94
GENEL TOPLAM		59.144	8.102.513	450	15.709	9	145
Türkiye Milli Koop. Birliği	1163		13				

* 340 Tarım Satış Kooperatifinin 5 tanesi bağımsız ve 419 kooperatif ortağı vardır.

** 42 Birliğin 25'i Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği, 11'i Ormancılık Kooperatifleri Birliği, 4'ü de Hayvancılık Kooperatifleri Birliğidir.

KAYNAK :

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Aralık 2001.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, Aralık 2001.

6-Kooperatifler Arası İşbirliği

Kooperatiflerin işbirliği ekonomik değildir. Dayanışmayı ve sorunların birlikte çözümlenmesini hedefler. Kooperatifler sermayesine katıldıkları üstbirlikleriyle ekonomik işbirliğine de girerler.

7-İçinde Yaşadıkları Topluma Karşı Sorumluluk

Dünya Kooperatifler Birliği'nin 1996 genel kurulunda aldığı bir kararla kooperatifleri ve kooperatifçileri içinde yaşadıkları toplumun her sorunuyla ve kalkınmasıyla ilgilenmek görevini vermiştir. Kooperatifçi birlikte yaşadığı toplumun her türlü sorunuyla ilgilenmek ve toplumun kalkınmasına katkı da bulunmaya çabalar.

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ (TSKB)

Birliklerin kuruluş amaçları şunlardır:

- Ortakların ürünlerine yüksek fiyatla ve devamlı sürüm ve alıcı bulmak.
- Gerektiğinde bu ürünleri işlemek ve satışını yapmak (katma değer yaratmak)
- Aracılara giden kazancı üreticilere yönlendirmek,
- Piyasa düzenleyerek fiyat dalgalanmalarını önlemek,
- Ortakların üretim ihtiyaçlarını ucuz olarak sağlamak.
- Ürünleri ucuza mal etmek; verimliliği arttırmak,

- Ürünlerin kalitesini yükseltmek,
- Satış kapasitesini arttırmak,
- Uluslararası piyasalara en iyi fiyatla satış yapmak,
- Yeni kaynaklar geliştirmek,
- Tarım dışı etkinliklerde bulunmak (sağlık vb hizmetler, hukuksal danışmanlık, mesleki hareketliliğin artması, kültürel etkinlikler ile kültürel yaşamın zenginleştirilmesi)
- Hükümetçe finanse edilen refah programlarından yararlanmak (sağlık, beslenme, öğretim, mesleki eğitim vs.)
- Yerel gönüllü hizmet kuruluşlarının ve uluslararası programların benzer programlarından yararlanmak.
- Ortaklar arasında eşitlik duygusunu geliştirmek.
- Ortaklarda bağımsızlık, kendine güven ve kendine saygı duygularının geliştirilmesi, yoksulluğun neden olduğu horlama ve hakarete uğrama olgularının ortadan kalkması; ekonomik durumun düzelmesine bağlı olarak ortak grubu içinde sosyal dayanışmanın artırılması

Tablo 4’de Birliklere bağlı kooperatif, ortak ve çalışan personel sayıları görülmektedir.

Kooperatiflerde finansman yetersizliği, devlet yardımına bağımlılık, yetersiz iş hacmi, özdenetim sağlanamayışı gibi birçok önemli sorunun başlıca nedenlerinden birisi kooperatif-ortak ilişkilerinin zayıf oluşudur.

Ülkemizde kırsal kesimde eğitim düzeyi çok düşüktür. Bunun doğal sonucu olarak kırsal kesim insanında “sorunların bilincine varma” ve “sorunlarına sahip çıkma” gibi özellikler yeterince gelişmemiştir. Kırsal kesimde “tevekkül” ve “her şeyi başkalarından-söz gelimi devletten beklemek” gibi eğilimler çok yaygındır. Bu durumda, insanlarda örgütlenerek bir “güç” durumuna gelebilecekleri ve kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulabilecekleri inancını yerleştirmek güçleşmektedir. Bu sağlanmadığı sürece de kooperatifçilikte başarılı olmak çok uzak bir hayal olarak kalmaktadır.

Tablo 4 : TSKB’ne bağlı kooperatif, ortak ve personel durumu

Birlik Adı	Merkezi	Konusu	Bağlı Kooperatif Sayısı	Bağlı Ortak Sayısı	Çalışan Personel Sayısı
Antbirlik	Antalya	Pamuk, narenciye	127	24.898	2347
Çukobirlik	Adana	Pamuk,soya,yerfıstığı	35	65.000	573
Fiskobirlik	Giresun	Fındık	64	224.016	3248
Gülbirlik	Isparta	Gül çiçeği	13	12.148	
Güneydoğu Birlik	Gaziantep	Bakliyat, Afıstığı, zeytinyağ	27	33.000	147
Karadenizbirlik	Samsun	Ayçiçeği	19	54.851	-
Kozabirlik	Bursa	Yaş ipek kozası	6	13.853	-
Marmarabirlik	Bursa	Zeytin	8	38.566	431
Tariş incir TSKB	İzmir	Kuru incir	21	9.124	-
Tariş pamuk TSKB	İzmir	Pamuk	54	63.094	-
Tariş üzüm TSKB	İzmir	Kuru üzüm	16	23.55	5901
Tariş zeytinyağı TSKB	İzmir	Zeytin	34	17.78	-
Taskobirlik	Nevşehir	Çekirdeksizkuru üzü	20	21.408	-
Tiftikbirlik	Ankara	Tiftik	15	15.280	-
Trakyabirlik	Edirne	Ayçiçek	18	127.278	-
Kayısbirlik	Malatya	Kayısı	6	68	-
Birliği olmayan TSK	-	-	253	24.000	-
TOPLAM			666	725.725	-

Kaynak: STB

Kendi kendine yardım bilinci gelişmemiş bir kırsal kesim insanı kooperatife ortak olmadığı gibi karşı tavır alıp, ortak olmak isteyenleri de engellemeyi çalışır. Öte yandan belirli bir bilince sahip olmadan kooperatife ortak olan kişilerin kooperatif ilişkileri de pek sağlıklı değildir. Bunlar genellikle çok düşük bir ortaklık payı yüklenirler ve çoğu kez bunun tamamını ödemezler. Bundan dolayı sahiplenme ve sorumluluk duyguları zayıftır. Kooperatifin hiçbir sorununa ilgi göstermezler; kooperatif onlar için gereksinme duydukça başvurabilecekleri, kendilerine yabancı bir kuruluştur. Belirli ekonomik çıkar sağladıkları ve buna karşın hiçbir fedakârlığa katlanmadıkları için de ortak olarak kalmakla bir sakınca görmezler.

Kooperatiflere ilgisizliğin diğer nedenleri de şöyle sıralanabilir: ekonomik çıkarları açısından kooperatifçiliğe karşı olan çevrelerin propagandaları, yöneticilere olan güvensizlik siyasi görüş farklılıkları, akrabalık ilişkileri, başarısız olan kooperatiflerin çokluğu. Bunlar ortak bir çıkar için dayanışma yapma bilincinin gelişmemiş olduğunun doğal bir sonucudur.

Başarısızlığa uğramış kooperatif devamlı bir huzursuzluk kaynağı olmakla fakat bir yandan da kooperatifin varlığı bile tüccarlara karşı bir koruma etkisi yapmaktadır. Başarılı kooperatiflerde genellikle güvenilen ve çalışkan yöneticiler bulunmakta ve bundan dolayı yüksek bir ortaklık payı ödenmektedir. Ortaklar düşük olan ortaklık payını gözden çıkardıkları için kooperatifin başarılı olup olmadığını önemsememektedirler.

Ortakların doğrudan ilişkisi TSK iledir. Kooperatif ile ortaklar arasındaki ilişkinin yoğunluğu, ortakların kooperatiflerde temsil edilmesi ve kooperatif ve kooperatif faaliyetlerine katılma dereceleri, ortakların kooperatife sattıkları ürün miktarları ve kooperatifin ortaklarına sağladığı hizmetlerin niteliği ve çeşitliliğine bağlıdır.

Bu katılım minimum düzeydedir. Aradaki tek ilişki ürün alımı ve girdi temini şeklindedir. Bunda en önemli etken kuruluş yasasında da görüldüğü gibi kooperatiflerin demokratik ve özerk bir yapıya sahip olmamasıdır. Bağımsız bir genel kurulu, yönetim ve denetim kurulu olan kooperatifler gerçekte bağımsız değildir. Kooperatif müdürleri birlik tarafından atanmakta; ödemeler, maaşlar, krediler, birlik talimatlarına göre yapılmaktadır. Bu durum karşısında ortaklar, kooperatifleri kendilerini tüccarlara karşı koruyan bir devlet kuruluşu olarak görmektedir.

Kooperatif ana sözleşmesine göre ürünlerin tamamını kooperatife vermek zorunda olan ortaklar fiyat ve ödeme koşullarına göre davranmakta; koşullar uygunsa ürününü tüccara satmakta; tüccara satamadığı kalitesiz ürünü kooperatife vermektedir. 1993/94 kampanya döneminde Çukobirliğe rekolte bildiren ortak oranı % 9,9 iken, ürün teslim eden ortak oranı % 35,3 olmuştur. Bu dengesizliğin nedeni, yağmur yiyerek kalitesi düşen kütlüyü tüccarın satın almaması veya çok ucuza almasıdır. Yine aynı dönemde Çukobirliğin satın aldığı kütlünün bölgedeki kütlü rekoltesine oranı % 16,7; soyanın % 76,62; yer fıstığının % 0,03' dür. Soya oranının yüksek olmasının nedeni, devletin izlediği yüksek taban fiyatı politikasıdır. Beyaz sinek zararlısı nedeniyle pamuk ekimi maliyeti yükselmiştir. Ham yağ açığını kapatmak için birinci ürün olarak buğday, ikinci ürün olarak soya ekilmesi teşvik edilmiştir. Çukobirlik kanalıyla soya teşviki 1981'de başlamıştır. Özel sektöre ait yağ fabrikaları dışarıdan ham yağ ithal etmeyi tercih etmiştir. Çünkü yüksek taban fiyatı verilen soya nedeni ile maliyeti yükselen soya yağının fiyatı da yüksek olmaktadır. Piyasa fiyatları ile satış yapıldığında ise Birlik zarar etmektedir. Pamuk ekim alanları GAP projesi ile birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesine kaydırılmıştır.

Çiftçi kaliteli ürünü tüccara kooperatif fiyatının üzerinde, kalitesiz olanı Birliklere piyasa fiyatının üzerinde satarak yükümlülüklerini de kısmen yerine getirmiş olmakta fakat Birlik üretimlerinin kalitesi düşmekte ve maliyetler yükselmektedir.

Ortakların Birliklere ürün teslim etmemesinin diğer nedenleri, güvensizlik, kooperatiflerin ortaklara kar payı dağıtmaması, eğitimsizlik ve kooperatiflerin ikinci ürün için yeni bir ortaklık payı istemesidir. Tablo 5’de yükümlülüklerini kısmen yerine getiren aktif ortak oranları görülmektedir.

Ortakların taahhütlerinin çok altında ürünü kooperatife teslim etmektedirler.

Ortakları sağlanan kredi, yayın hizmetleri, eğitim, toprak analizi gibi hizmetler oldukça yetersiz veya hiç yoktur. Ortaklara sağlanan girdi bedelinin teslim edilen ürün bedeline oranı oldukça düşüktür ve yıllara göre azalmaktadır. Oysa Avrupa Birliğinde tarımsal amaçlı kooperatifler girdi temininde % 50’nin; pazarlamada % 60’ın üzerinde paya sahiptir. Ayrıca ortakların tüm ürününü Birliklere teslim etmediği düşünülürse sağlanan girdilerin ne kadar az olduğu anlaşılabacaktır.

Ortakların sadece borçlarını ödeyecek kadar ürünü Birliklerle teslim ettiği düşüncesi oldukça yaygındır. Çukobirlik’de borçlarını ödemek için bile ürün teslim edilmediği yıllar olmuş ve ortaklar bazen icraya verilerek bu alacaklar tahsil edilebilmiştir.

TSKB kuruluş yasasının amaçlarından birisi de Birliklerin piyasada düzen verici bir yer alarak fiyat dalgalanmalarının önüne geçmesidir. Oysa tarım ürünlerindeki fiyat dalgalanmaları tarım kesimine özgü yapısal bir sorundur. Çünkü tarımsal ürün talebi cari fiyatlara göre belirlenirken, tarımsal ürün arzı bir önceki yılın fiyatına göre belirlenmektedir. Yani üretici, üretim kararını bir önceki yılın fiyatına göre verir. Bu fiyat yüksekse üreticiler o ürünü eker fakat bol üretilen yıllarda da fiyatlar hızla düşer. Bu durumda devlet piyasalara müdahale eder. Bu müdahale 1993 yılına kadar Birlikler, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) gibi kuruluşlar vasıtasıyla taban fiyatı ve “destekleme alımı” şeklindeydi. Son yıllarda prim sistemi uygulanmakta devlet parayı doğrudan üreticilere vermekte ve Birlikleri devreden çıkarmaktadır. ”Destekleme alımı” kooperatif amaçlarla çelişmekte ve kooperatif kimliğine gölge düşürmektedir. Kooperatifin ortaklarını desteklemesi son derece doğaldır fakat bunu kendi var oluş nedenlerinden en önemlisi olduğu için yapmak durumundadır.

Tablo 5: Çeşitli Birliklerdeki Aktif Ortak Oranı

Birlik	Aktif Ortak(%)	Piyasa Payı(%)	Gerçek Aktivite(%)
Tariş Pamuk TSKB	86	31	27
Tariş Üzüm TSKB	78	36	28
Tariş İncir TSKB	91	59	54
Tariş Zeytinyağı TSKB	80	27	22
Trakyabirlik	58	45	26
Gülbirlik	48	62	30
Yerfiskobirlik	75	5	4
Karadenizbirlik	96	—	—
Taskobirlik	62	—	—
Çukobirlik	67	—	—
Fiskobirlik	30	—	—

Destekleme alımı programları ekonomik, sosyal ve politik nedenlerle yıllarca uygulanmıştır. Garantili bir pazar, belirli bir fiyat ve sonuçta belli bir gelir temin ederek özellikle zor koşullar altında üretim yapan çiftçileri koruma da amaçlanmıştır. Diğer amaçlar ise iç ve dış pazar için üretimi desteklemek, arz ve talep arasındaki dengeyi korumak, pazar talebine uygun olarak daha fazla üretim için gerekli bilgi ve teşviki sağlamaktır.

Türkiye’de Destekleme Alımları programları 1938’de tahıl ürünleri ile başlatılmış, daha sonra altmışlı yıllarda fındık ve kuru üzüm (1962) ,pamuk (1965), kuru incir ve

zeytinyağı (1966), antepfıstığı (1968), ayçiçeği (1969) ve tiftik (1970) gibi bazı ürünler destekleme kapsamına alınmıştır. Bazı ürünler için Destekleme alımı programları her yıl geçerli iken, bazıları ancak üretim ve pazarlama ile ilgili özel durumlar olduğunda gündeme alınmıştır.

Destekleme alımı programları, yağlı tohumlar ve bakliyatla (mercimek ve nohut) önemli derecede üretim artışlarına ve keza pamukta kaydedilen az fakat artan bir üretime, ayrıca bazı ürünlerde belli üretim düzeylerinin korunmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sayede tarıma dayalı sanayi de teşvik edilmiştir. Destekleme alımı programları üretimin fazla olduğu yıllarda üretici fiyatlarının fazla düşmesine engel olmak için arz edilen tüm ürünü satın almak durumunda kalmış ve böylece arz durumunu yöneltme rolünü de üstlenmiştir.

Destekleme alımı programları, TSKB'lerinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Bu alımlarla görevlendirilen Birlikler aldıkları ürün bedeli üzerinden % 3–10 komisyon ve en fazla % 15 işletme kredisi almışlardır. Fakat destekleme kapsamında Birliklerin aldığı ürünün satış fiyatı ve tüm diğer işlemler STB tarafından yönlendirilmiştir. Bu da kooperatif kimliğiyle çelişen devlet müdahalelerine yol açmıştır. Fiskobirlik ve Karadeniz Birlik Destekleme alımı dışında önemli bir faaliyet göstermediğinden bir kooperatif olarak bile kabul edilmemektedir.

Kooperatiflerin, devletin özel bir programının idari mekanizmalar olarak kullanıldığı hallerde, ortak ve ortak olmayanlar eşit müdahale görmekte ve tüccarların sunduğu hizmetlerden daha az hizmet verebilmektedir. Bu durumda kooperatif ortaklarından, kendi teşkilatlarını sermayesine iştirak ettikleri, saygı duydukları, denetleyebildikleri ve ayrıca sorumlu oldukları bir teşebbüs olarak görmeleri de beklenemez. Sonuç olarak destekleme alımları hem Birlikleri kooperatif kimliğinden uzaklaştırmış, hem de tarımda verimliliği arttırmamıştır.

Tasarruf ve etkinlik açısından Birlikler arasında yatay işbirliği zorunludur. Örneğin girdi temini ve ortak işletmelerde ürün işleme büyük yararlar sağlar; fakat Birlikler buna yanaşmamıştır.

Birliklerde idari ve demokratik denetim yapılmakta fakat kooperatifin yapısal ve ortaklarına yönelik etkileri değerlendirilmektedir. Denetim sonuçları da irdelenmemektedir.

BİRLİKLERİN YÖNETİM VE ORGANİZASYONLARI

Birlikler, değişik konularda çalışan büyük işletmelere sahiptir. Bu işletmelerin yönetimi, yenileme ve genişleme yatırımlarına karar vermek önemli bilgi birikimini gerektirmektedir. Yönetim kurulunu oluşturan üyelerin bilgi birikimi bu işlerin üstesinden gelmeye yetmemektedir. Birliklerde rastlanan ilginç bir yönetim sorunu da, bir dönem yönetim kurulu olan kişiler bir sonraki dönem denetim kurulu üyesi olmakta ve tekrar yer değiştirerek yıllarca yönetimde kalmalarıdır. Ayrıca yönetim ve denetim kurullarında yer alan ortaklar az sayıdaki büyük işletme sahipleridir.

Birliklerin yapacağı en ufak harcama için yasa gereği, bakanlık onayı gerekmekteydi. Piyasa mekanizması içinde çalışan ve aldıkları kararlar ile içinde bulundukları ticari ortamı etkileyen tüm faktörleri dikkate almak zorunda olan yönetim kurulunun harcama yetkisi son derece kısıtlıydı. Bilgi akışı ve kararlarda ortaya çıkan gecikmeler işletmelerin giderek hantallaşmasına yol açtı. Piyasa koşullarında, pazarlamada anında verilecek ve uygulanacak kararlar oldukça önemlidir. Oysa TSKB'nde karar alma süresi uzun ve birtakım bürokratik işlemleri gerektirmekteydi. Başarıyla rekabete girmeyi mümkün kılan, esnek kendini sürekli değiştiren ve serbest bir yaklaşımdan çok bürokratik ve hükümete bağımlı bir yapıdan söz edilmektedir.

Bütün kamu kuruluşlarında olduğu gibi Birliklerde de politik nedenlerle kadrolar aşırı derecede şişirilmiştir. İşletmelerde bazen işi aksatacak şekilde elaman sıkıntısı çekilirken üretim dışında çok sayıda personel üretkenliğe sahip değildir. Sonuç olarak ortaklara dağıtılması gereken kar payları, yüksek istihdam nedeniyle Birlik çalışanlarına aktarılmış olmaktadır.

İş disiplini olmadığından çalışan personelin iş verimi çok düşüktür. Adam kayırma nedeniyle birim amirleri, elamanları üzerinde disiplin oluşturmamaktadır. Bu da üretim kaybına ve üretim hatalarına neden olmaktadır. Ürün alımı hasat zamanında yapıldığından, kooperatif ve ilk işleme tesisleri bu zamanlarda yoğun çalışmakta, diğer zamanlarda genellikle boş kalmaktadır. Bu gibi durumlarda uygulanması gereken mevsimlik personel çalıştırılması amacından saptırılarak, daimi görevler için mevsimlik elaman; geçici görevlerde ise daimi elaman istihdam edilmiştir.

Yönetim kademelerindeki personel sık sık değiştirilmiş ve görevden alınan yöneticiler kızkakta bekletilerek çalışmadan maaş ödenmiştir. Güneydoğu Birlikte 12 yılda 9 genel müdür, Çukobirlik’de 14 yılda 10 genel müdür değişmiştir. Atamalarda profesyonellik yerine politik tercihler etken olmaktadır. Ayrıca üst düzey personel maaşları düşük olduğundan Birlikler nitelikli eleman çalıştıramamaktadırlar.

BİRLİKLERİN EKONOMİK YAPILARI

1970’li yıllara kadar daha çok kooperatifçilik faaliyetlerine ağırlık veren Birlikler bu tarihten sonra sanayi tesisleri kurmaya yönelmişlerdir. Birliklerin sanayi tesisleri genellikle üretim maliyeti yüksek olan emek yoğun yatırımlardır. Daha karlı olan teknoloji yoğun yatırımlar ya çok gecikerek kurulmuş ya da hiç kurulmamıştır. Örneğin Tariş ve Antbirlik iplik fabrikasına sahip fakat dokuma ve terbiye fabrikalarına sahip değildir. Yine Çukobirlik likit yağ üretimi yapmakta fakat satın aldığı margarin tesislerinin montajını yapmayarak; makineleri satarak daha karlı olan bu alandan vazgeçmektedir. Çukobirlik sahip olduğu entegre tekstil işletmelerini kapatarak makineleri hurda fiyatına satmıştır. Bu durum, Birliğin asli görevinden uzaklaşması olduğu halde, asli görevine dönmesi olarak sunulmaktadır. İstihdam açısından bakıldığında ise, tekstil işletmelerinde çalışan personel sayısı altı bin civarında idi. Bu gün tüm Çukobirlik’te sadece 573 çalışan vardır. Bu durum Çukurova bölgesindeki ekonomik yaşamı oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Özellikle herhangi bir işletmeye ihtiyaç duyulduğu ancak bu işletme için gerekli yatırımı tek başına Birlik karşılayamadığı durumda diğer Birlikler veya kuruluşlarla yatırımlar yapmaktadır. Bu işletmelerin bir kısmında Birliklerin sorunları görülmemektedir. Birliklerin böyle bir yapılanmaya gitmelerinin nedenleri, faaliyet alanlarını genişletmek ve çeşitlendirmek, dış büyümeyi sağlamak, riskleri dağıtmak suretiyle azaltmak, diğer faaliyet basamaklarındaki büyüme ve gelişmelerden pay almak ve stratejilerini uygulamaktadır. İşletmelerin mülkiyeti Birlikler, dolayısıyla kooperatiflere ve en sonda ortaklara aittir.

BİRLİKLERİN MALİ YAPISI VE BORÇLARI

Birliklerin en önemli sorunlarının başında sermayelerinin düşüklüğü gelmektedir. Ödenmiş sermaye paylarının finansman içindeki payı genel olarak toplam varlıkların % 1,5’inden; taahhüt edilen payların % 20’sinden fazla değildir. Kooperatif sermayelerinin % 80’i Birlik sermayesini oluşturmaktadır.

Piyasa mekanizması koşulları içinde faaliyette bulunan bir işletmenin yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi, öz kaynaklarının büyüklüğüne ve sürekli olarak artış göstermesine bağlıdır. Birliklerde öz kaynak/yabancı kaynak oranı sürekli olarak düşmüş ve Birliklerin ekonomik bağımsızlığını yitirmelerine neden olmuştur. Borçları devlete

olduğundan birer devlet kuruluşu haline gelmişlerdir.

BİRLİKLERİN ÜRETİMLERİ VE MALİYETLERİ

Tarımsal ürünlerin işlenerek katma değerlerinin yükseltilmesi olgusu, tarım kooperatifçiliği için de oldukça önemli bir konudur. Kooperatifler, ortaklarının ekonomik çıkarlarını korumak için mutlaka tarıma dayalı işletmelere sahip olmalıdır. Ortaklarından ürün alan bir kooperatif işletmesi, ürünü depolayıp fiyatının yükselmesini beklemek yerine, ona katma değer katarak üyelerinin ekonomik kazanımlarını arttırmalı ve fiyatlar ve kalite konusunda piyasada belirleyici bir rol oynamalıdır. Gelişmiş ülkelerdeki kooperatif işletmeleri oldukça yaygın olarak tarımsal ürünleri işleme tesislerine sahiptir. Bu nedenlerle tarıma dayalı sanayileşmenin teşvik edilmesi, sorunlarının tartışılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Ülkemizde birçok Birlik önemli sanayi işletmelerine sahiptir. Fakat kötü yönetim nedeni ile zarar ettirilen bu işletmelerin, Birliklere yük olduğu düşüncesi yaygın bir kanı olarak kabul ettirilmiştir. Çukobirliğin sahip olduğu modern entegre tekstil işletmeleri, bu düşüncelerin etkisi ile kapatılmıştır. Bu durum, hem bölge ekonomisini hem de ortakları olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü mevcut ilk işleme tesisleri ile Çukobirlik, basit tüccarlık yapan bir kurum haline gelmiştir. Üstelik işletmeleri yok pahasına elden çıkarmasına rağmen, 2005-2006 iş yılında 64 milyon YTL zarar etmiştir. Aynı dönemde, ilk İşleme tesislerinin ortalama kapasite kullanım oranı % 20'dir.

Birliklerin işletme maliyetleri aynı konuda çalışan özel işletmelerden yüksektir. Maliyet yüksekliğinin nedenleri yüksek faiz yükü, düşük kapasite kullanımı ve kötü yönetimdir. Ürün alımındaki büyük dalgalanmalar düşük kapasite kullanımı yarattığı için, maliyeti arttıran en önemli unsurlardan birisidir. Stok maliyetleri yüksektir. Düşük kapasite kullanımı nedenleri şunlardır:

- Ortakların taahhüdünden daha az ürünü kooperatife satması (Ana hammadde sıkıntısı)
- Yardımcı hammadde sıkıntısı,
- Yedek parça sıkıntısı,
- Yetersiz eleman, personelin işe olan ilgisizliği ve bilgisizliği,
- Satışların ve siparişlerin düşüklüğü,
- Teknoloji yenileme yatırımlarının azlığı nedeni ile geri teknoloji,
- İyi bir planlama ve koordinasyon yapılamaması,
- Yönetim kademesi çokluğu

Ciro/işçi oranı çok düşüktür ve işletmenin teknolojik düzeyini, verimliliğini ve ürün maliyetini göstermektedir. Buna bağlı olarak katma değer/işçi ve kar/işçi oranları da oldukça düşüktür. Türkiye'deki Ciro/işçi oranı genel olarak gelişmiş ülkelere düşüktür.

BİRLİKLERİN SATIŞ DURUMLARI

Birlikler ürün satışında “müşteri bekleyen” konumunda kalmakta, müşteri bürokratik işlemler ile canından bezdirilmektedir. Bu durumda alıcılar, sadece fiyat cazip olduğunda bu duruma katlanmaktadır. Alım ve satımlarda menfaat ilişkiler büyük rol oynamaktadır. Ortaklarına kar payı dağıtması gereken bu kuruluşlar kişisel çıkar düşünülerek yapılan alışverişler ile büyük zararlara uğratılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülkelere hükümetlerin ve belirli ekonomik güç çevrelerinin,

kooperatiflerin genel sosyo-ekonomik kalkınmaya katılımı konusunda bazı beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentiler nedeni ile kooperatifler yayın, teşvik ve bazen de baskı yolu ile ulusal kalkınma politikaları doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılır. Böyle durumlarda kooperatifler, yönetim biçimi her hangi bir devlet kurumunu andıran güdümlü kuruluşlar haline gelmektedir. Kooperatifler hükümetlerin ekonomi yönetiminin entegre bir parçası değil, özerk ve kendi kendine yardım kuruluşları olmalıdır.

Bu gün Birlikler, küçük üreticiler ile çıkar çelişkisi içerisinde olan diğer toplum kesimlerinin egemenliği içinde ve onların çıkarları doğrultusunda hizmet üreten bir yapı ve işleyiş biçimi kazanmışlardır. Kooperatifler, “varlıkları hoş görülen, sosyal ve ekonomik açıdan uyumsuz kuruluşlar” şeklinde nitelendirilme yerine, sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşılmasını hızlandıran kuruluşlar olarak görülmelidir.

Verimli bir tarım işletmeciliği yapılabilmesi için ideal toprak büyüklüğü sağlanmalıdır. Bunun yolu toprak reformu ve üretim kooperatifçiliğinin yaygınlaştırılmasıdır. Ülkemizde tarım işletmelerinin % 86’sında bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte gerçekleştirildiği düşünülür ise, çok amaçlı kooperatifçilik modelinin en iyi çözüm yolu olduğu anlaşılabacaktır. Faaliyet alanları ve ürün çeşitleri geliştirilmelidir. Var olan kooperatifler birleştirilerek Çok amaçlı tek bir kooperatif ve bunların üst örgütleri kurulmalıdır.

Uluslar arası formlarda benimsenen kooperatifçilik ilkelerine uyulmalı ve bu ilkelere uygun olarak bir örgütlenme gerçekleştirilmelidir. Birlikleri gerçek kooperatif haline getirip, ortakların yönetime doğrudan katılımı ile kendi çıkarlarını korumaları sağlanmalıdır. Güçlü ve piyasayı belirleyen bir kooperatif sistemi ile devlet, destekleme alımı, taban fiyatı ve prim uygulamasına son verecektir. Çünkü gerçek bir kooperatif ortağını yeterince destekleyen bir kuruluştur.

Kooperatifler, ticaret ve sanayi alanındaki etkinlikleri sırasında genellikle özel kesime ait işletmelerin rekabeti ile karşılaşmaktadır. Ekonomik ve politik bakımdan güçlü kesimlerin rekabeti, kooperatiflerin gelişmesini engelleyici nitelikte olabilmektedir. Fakat ortaklarını memnun edemeyen bir kooperatifin kooperatif olarak varlığını sürdürmesi de mümkün değildir. Merkezi yapılanma yerine, demokratikleşme ve profesyonelleşme sağlanmalıdır. Demokratikleşme, kooperatiflerin ön işleme tesisleri ile beraber, bütün işlemlerinde Birliğe zayıf bağlı olması durumunu; profesyonelleşme ise Birliklere bağlı son ürüne yönelik işletmelerin rasyonelleşmesini sağlayacaktır. Fakat burada profesyonel yöneticilerin kooperatifleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimlerine karşı da uyanık olunmalıdır.

Kooperatifler Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlardır. Türk Ticaret Kanunu Anonim Şirketleri tanımlarken kooperatif şirketlerden de bahsetmiştir. Bir anlamda kooperatifleri de bir şirket olarak tanımlamıştır. Hâlbuki şirketlerin esas amacı kar etmektir. Kooperatiflerin ise, amacı kar etmek değildir. Kooperatiflerde bir kişi birden fazla hisseye sahip olabilir. Fakat bir kişinin ne kadar hissesi olursa olsun genel kurullarda bir oy hakkı vardır. Anonim Şirketlerde oy hisse adedine göre belirlenir. Ayrıca Anonim Şirketler kooperatiflere üye olamazlar, hisse alamazlar. Ancak kooperatifler genel kurul kararlarıyla Anonim Şirket kurabilirler.

Üretim dışındaki personelin hızla üretime kaydırılması gerekmektedir. Mevsimlik işlerde geçici personel istihdam edilmeli, esnek bir organizasyon ile eleman kaydırarak en az eleman ile en verimli çalışma sağlanmalıdır. Yapısal sorunları aşmak için şu genel ilkeler uygulamaya konulmalıdır:

- Eylemden yana olmak: “Yap, düzelt, dene” ilkesine sahip olunmalıdır. Talimat bekleme yerine “söyleme yap” şeklinde davranılmalıdır. Hedefleri gerçekleştirmek koşulu ile eylemler serbest bırakılmalıdır.
- Müşteriye yakın olunmalıdır: Onları düzenli olarak dinlemeli, ihtiyaçlar, istekleri ve

şikâyetleri sürekli olarak tespit edilmelidir. İsteklere uyabilmek için esnek olunmalıdır.

- Yaratıcı olmak: Yaratıcılığın düşüncede olduğunu, çalışan herkesin bir düşüncesi olabileceğini kabul ederek yeniliğe ait girişimler, ve teklif verme serbestliği daima sağlanmalıdır.
- Verimli olmak: Verimliliği insan yaratır ve insan iki el ve bir kafadır.
- İşin içinde olmak: Yönetici yönettiği işi iyi bilmeli ve çalışanlar ile beraber olmalıdır.
- İşin bilenine bırakmak: İş yapan en iyi bilir. Herkesin en iyi bildiği işe talip olması sağlanmalıdır.
- Yalın biçim, az kurmay: Hedefleri koyan ana karar organı ile iş yapan arasındaki kademeler en az sayıya indirgenmelidir.
- Esnek üretim ve yönetim tarzı:
- İş zenginleştirilmesi yapılarak kombine kadro kavramı geliştirilmelidir.
- Birim kurma yerine görev grupları kurma düşünülmelidir.
- Amaçlara göre yönetim esas alınmalıdır.
- Ceza vermek hedef olmamalıdır. Performansa bağlı ücret sistemleri kurulmalı ve “ödül almamak en ağır cezadır” düşüncesine yer verilmelidir.
- “Çalışılan yerde hata vardır; ancak akılsızlar aynı hatayı ikinci defa yapar; akılsızlara yer yok” fikri uygulanmalıdır.
- Sıfır hata ve maksimum müşteri tatmini hedeflenmelidir.
- Denetim ve değerlendirme “oto kontrol” şeklinde olmalıdır. Ekip ekibi, kadro kadroyu denetlemelidir. Sistem denetimi ve yönetim denetimi sağlanmalıdır.

Yeni yapılanmada birliklerin görevleri şunlar olmalıdır:

- Uzun vadeli planlar yaparak, planlara uygun yıllık çalışma programlarını kooperatifler ile birlikte hazırlamak; Programlara uygun gerçekçi parasal kaynakları temin etmek; tarım planlaması ve gelecekteki ürün deseni ile ürün desen değişikliklerinin ekonomik planlamasını yapmak.
- Gelecekte var olmanın gerçek koşulu olan araştırma ve geliştirme çalışmalarının yapılması ve/veya yaptırılması; teknolojik yeniliklerin izlenerek Birlik üyelerine uygun olanların adaptasyonunun sağlanması ve üretim girdilerinin yeni teknolojilere uyumunun sağlanması.
- Kooperatiflerin üyeleri ve toplum ile ilişkilerinin düzenlenmesi ve kendi kendine yeterli hale gelmesi.
- Uygun dış ilişkilerin kurulması ve uluslar arası kooperatif birliklerinin içinde yer alınması.
- Toplum yararına olan konularda görev alınması
- Eğitim çalışmaları yapılması

Eğitim, kooperatifçilik bilgisi ve ilkeleri, iş idaresi, işletme yönetimi, tarım ve kooperatiflerin yatırım konusu ile ilgili teknik bilgiler, çevre koruma, sağlık ve kültürel etkinlikler konularını kapsamalıdır. Kooperatif yöneticileri, ortakları motive edecek bir önderlik düzeyine sahip olmalıdır. Eğitim kurumlarında kooperatif yöneticisi yetiştiren meslek dalları oluşturulmalıdır. Politikacılardan teknik elemanlara kadar her düzeyde kamu görevlilerinin, kooperatiflerin ulusal ekonomiye sağlayabilecekleri katkılar, kooperatifçilik ilkeleri ve kooperatif kuruluşların özellikleri gibi konularda bilgilendirmesi gerekmektedir.

Eğitim, üreticilere, ortaklara, kooperatif çalışanlarına ve kooperatife hizmet sağlayan kamu görevlilerine değişik türlerde olmalıdır. Üreticilere ve ortaklara verilen eğitim görsel olmalıdır. İşbirliği avantajlarını diğer üreticilere de göstermek amacı ile örnek çiftçi grupları oluşturulmalıdır. Kooperatifin yatırım konusu ile ilgili teknik ve ekonomik bilgiler aktarılmalıdır. Amatör kooperatif yöneticilerine genel işletme, pazarlama, üretim, mali ve personel yönetimi gibi konularda temel bilgiler verilmelidir. Kooperatif çalışanları aynı zamanda iyi bir kooperatifçi olmalıdır.

Kooperatifler sosyoloji, sosyal psikoloji, kooperatifçilik, iktisat ve tarım gibi

konularda uzman kişilerden danışmanlık hizmeti alabilirler. Eğitim ve danışmanlık hizmetlerini kooperatif üst örgütü düzenlemeli ve katılımcı bir eğitim verilmelidir. Eğitim ve danışmanlık özel uzmanlık alanlarıdır. Bu nedenle “kooperatifçiliği Geliştirme Merkezi” kurulmalı ve burada uzman elemanlar istihdam edilmelidir.

Kooperatiflere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin örgütlenmesinde, Birleşmiş Milletlere (B.M) bağlı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve uluslararası gönüllü bir kuruluş olan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) çalışmalar yapmaktadır. Bunların ülkesel koşullara uyarlanması ile kooperatifler topluma ve tarımsal üretim ve pazarlama süreçlerine daha iyi entegre olabileceklerdir. Böylece diğer ülkelerin bilgi ve deneyimleri kooperatifçiliğin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kooperatiflere yardım sağlayan uluslararası kuruluşlar arasında iletişim ve eşgüdüm sağlanması amacı ile 1971’de Kooperatiflere Yardımın Geliştirilmesi Komitesi (COPAC) adlı bir bağlantı örgütü oluşturulmuştur. Bu örgütte FAO, ILO, BM Genel Sekreterliği, ICA, Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu (IFAP), Uluslararası Plantasyon, Tarım ve Birleşik İşçiler Federasyonu (IPFAAW) ve Dünya Kredi Birlikleri Konseyi (WDCCU) bulunmaktadır. Öte yandan UNIDO, UNESCO, UNDP ve HABITAT gibi kuruluşlar da kendi ilgi alanlarında etkinlik gösteren kooperatiflere yardım sağlamaktadır. UNIDO, sanayi ve el sanatları kooperatiflerini; UNESCO, okul kooperatiflerini; UNDP sanayi kooperatiflerini ve HABITAT, konut yapı kooperatiflerini desteklemektedir. Bunların dışında B.M. sermaye Geliştirme Fonu ve Dünya Gıda Programı gibi kuruluşlar da kooperatif geliştirme programlarına para yardımı sağlayan kaynaklardır.

Kooperatiflerin kredilendirilmesi ile görevli bir kooperatif bankası kurulabilir ve kooperatif Birlikleri buna ortak olabilir.

Devlet, tarım ve fiyat politikaları, pazar düzenlemeleri, uygun bir tarımsal kredi düzeni, tarım kesimine sermaye akışının sağlanması, elverişli bir yasal ortam oluşması, genel alt yapının düzenlenmesi, araştırma, eğitim, sermaye temini ve (başlangıçta) mali denetim konularında kooperatifleri desteklemelidir.

TSKB her zaman taban fiyatı ya da piyasa fiyatı üzerinden ürün almamalı; bu fiyatlar üretici için çok düşük olduğu zaman, bunun üzerinde bir fiyat ödeyebilmeli; bu risk devlete devredilmemelidir. Ancak böyle kooperatif kimliği korunabilir.

Kaliteye dayalı kesin sınıflama ve fiyatlama politikasına tam olarak uyulmalı, kaliteli ürün desteklenmelidir.

Bazı stoklama sorunlarını çözmek için çiftçiye aylık fiyat artışları şeklinde teşvikler sağlayarak ürününü ileri bir tarihte satmak üzere çiftlikte depolaması daha ekonomik olabilir. Piyasa fiyatları düşük ve stokların satış olasılığı zayıf ise, gelecek yılın ürün tahminleri, dış piyasa koşulları vb gibi konularda, piyasadaki gelişmeler hakkında dikkatli bir araştırma yapıp, bazen zararına bile olsa satış yapılabilir. Fiyatlar konusunda Ticaret Borsaları, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, İhracatı Geliştirme Merkezi, FAO, UNCTAN, EEC gibi kuruluşlardan piyasa durumu öğrenilmeli ve kararlar buna göre alınmalıdır.

Muhasebe ve kayıtlarda standart prosedürler olmalı; mali bilgiler, performans göstergeleri ve etkinliği gösteren hesaplar, yönetimin başarısını ölçmek ve geliştirmek üzere daha geniş çapta kullanılmalıdır. Mali bilgiler net ve berrak olmalıdır. Depolama, işleme ve pazarlama maliyetlerini düşürmek için ürün bazında standart maliyetler tespit edilmelidir.

Kooperatif ortakları aynı gelir grubunda olmalıdır. Birliklerde, yukarıda önerilen tüm düzenlemeler yapıldıktan sonra, taahhüdüne sürekli olarak uymayan, yani ortaklık görevini yerine getirmeyen kişiler ortaklıktan çıkarılmalıdır. Görevini ve yetkilerini kötüye kullanan kooperatif yöneticilerine engel olmanın tek yolu, kooperatif içi özdenetimin ortaklar tarafından sağlanmasıdır.

Birlikler, ülkenin tarımsal ve ekonomik sorunlarının çözümünde politikalar üretebilmelidir.

Donatım, satış, kredi, sulama vb kooperatifler, tarım kooperatiflerinin en yüksek biçimi olan üretici kooperatiflere dönüşmelidir.

Kapitalist üretim ilişkilerinde tarım işletmelerini ekonomik kullanmanın diğer bir yolu olan kooperatifçilik, toprağın kollektif ekim-biçim ve kullanımını sağlayan bir yönetime mutlaka sokulmalıdır. Kooperatif çiftçilik, tarım üretiminin yoğunlaşması ve uzmanlaşmasını, modern makinelerin en etkin bir biçimde kullanımını ve üreticilerin insanca yaşamasını sağlayabilir. Bu gönüllü ve demokratik bir katılım ile sağlanmalıdır.

Kooperatif çiftlik kurmada karşılaşılan en büyük güçlüklerden birisi, toprak mülkiyeti ve bu mülkiyetin ekonomik uygulaması sorunudur. Bilindiği gibi, yoksul ve orta köylüler, topraklarına çok sıkı bağlar ile bağlıdır. Bundan dolayı topraktan ayrılmaya kolay kolay razı gelmezler. Yine bundan ötürü, köylüler kooperatife katılmak için, toprak mülkiyetini ellerinde tutmak ve toprağın genişlik ve niteliğine uygun bir maddi tazminat alma konusunda güvence isterler. Çiftçi kooperatiften ayrılınca toprağını geri alabilmelidir.

Birçok ülkede ekonomik bağımsızlık savaşında kooperatifler ön safa çıkar. Bağımsızlık sorunu, tarımın ilerlemesi ile yakından bağlantılıdır.

Tarımda kooperatif sisteminin pekişmesi sonucu, kent ve kırdaki bir örnek bir ekonomik temel ve sosyal yaşam oluşur. Modern konutlar, modern eğitim ve sağlık sistemleri, sosyal güvence, kültürel yaşamın zenginleştirilmesi vb oluşur ve gelişir.

Tarım kooperatiflerinin başarılı bir şekilde gelişmesi, geniş ölçüde, hem politik ve toplumsal yaşamı demokratikleştirme genel sürecine ve hem de kooperatif hareketin devletten göreceği destek ve yardıma bağlı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Soral Erdoğan, Türkiye’de TSKB Sorunu, AİTİA yayınları, 159, Ankara.
2. Arman Şimşek, Koral Yavuz, Kooperatiflerde Yönetim, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Kooperatifler, Eğitim ve El Sanatları Genel Müdürlüğü, Yayın No: EEGM 32 KED 16, 1978, Ankara.
3. Topçu A. Tamer, Kooperatifçiliğin Dünü Bugünü, Kent Koop. Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği.
4. Mülâyim Z.G. Doç. Dr., Türkiye’de Tarım Kooperatifleri Federatif Örgütlenmesi ve Başlıca Sorunları üzerine Bir Araştırma, A.Ü. Z.F.Yayınları, 463, Ankara.
5. Çıkin Ayhan, Dr., Köy Kalkınma Kooperatiflerinden vb Diğer Örgüt Şekillerinden Yararlanma ve Bunların Geliştirilmesine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Yolları, Ege Ü. Z.F. yayınları, 275, Bornova, İzmir.
6. TSKB’ni Geliştirme Projesi, T.C. Başbakanlık, DPT, Agriculture And Food GmbH, International Consulting, Co KG, (APC) Germany.
7. Syulemezov Stoyan, Uluslararası Kooperatifçilik Hareketi, Ürün Yayınları.
8. Yıldırım Erhan Doç. Dr., TSKB’nin Sorunları ve Çözüm Önerileri, TMMOB, MMO, Adana Şubesi, 1993, Adana.
9. Mülâyim Z.G. Prof. Dr., Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Friedrich Ebert Vakfı, 1990, İstanbul.
10. Yıldırım Şevket, Kooperatif Kuruluşlarda Başarının Arttırılmasına Yönelik Önlemler, MPM Yayınları, 477, 1992, Ankara.

11. Mülayim Z.G., Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, 1975, Ankara.
12. Akçasu Smeyir, MPM Danışmanlık Bölüm Uzmanı, Yönetim Açısından Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, 1993, Ankara.
13. Birlik Faaliyet Raporları.